

Neoliberalist Algılama Sürecinde Yaratılan Sanat Olgusu

Fırat ÇALKUŞ¹

Özet

Neoliberalizm, yalnızca ekonomik-politik bir sistem olmasından öte sınırsızlığı içinde barındırarak sürekli bir büyüme ve kalkınma olarak görülebilir. Tarihsel olarak ekonomik-politik modellemelerin günümüzde ki uyarlaması olarak görülen neoliberalizm, kavram olarak bütünselliği içinde barındırmasından dolayı özellikle ele alınmalıdır. Bir yaklaşım olarak neoliberal bakış, öznel olanı yaratmanın ötesinde birçok alana etki ederek tek tipleşmeyi arzular. Yarattığı bu biçim algısını büyüme ve sıçrama gibi kavramlarla meşrulaştırarak/hiçleştirerek ortak algıyı yaratır. Araştırma kapsamında ele alınan Žizek'in argümanları ve günümüz neoliberal politik söylemleri ile sanatın özerk yapısının aslında nasıl değiştiğinin cevapları aranmaktadır. "Özerk sanatın" giderek "faydalı sanat"a dönüşmesi ve korporasyonların kendinden daha fazla söz ettirmesi sebebiyle faydalı sanata verilen desteğin sınırsız olması, sanatın içinden çıkılmaz güncel paradokslarıdır. Günümüz sanatının politik söylemlerinin önemseydiği ve bunu politik temsil olarak sunması "eksik olanın mevcudiyetini" sağlamak üzeredir. Güdülen toplumsal algı düzenlenmesinde sanat, misyon olarak bunu sağlamaya çalışmaktadır. Sanat, hangi ideolojik yapılanmada yer alırsa alsın görünür olmayı veya "gösterilmek istenmeyeni görünür kılmaya" doğası gereği devam etmelidir. Tıpkı değişen kültürel-ekonomik birçok kavramın kendini süsleyerek yaşamını sürdürmesi gibi sanat da kılıfsal bir mücadelenin parçası ya da kendisi olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, İdeoloji, Korporasyon, Özerk Sanat, Faydalı Sanat.

The Created Art In The Process Neoliberalist Perception

Abstract

Neoliberalism can be seen as a continuous growth and development by incorporating infinity rather than being an economic-political system. Neoliberalism, which is historically adopted as an adaptation of economic-political modeling, should be considered especially because it contains the concept as a whole. As an approach, the neoliberal view desires uniformity by influencing many areas beyond creating the subjective. It creates a common perception by legitimizing / neutralizing this perception of form it creates with concepts such as growth and leap. The arguments of the Žizek and the neoliberal political discourses of the research and the autonomous structure of art are being sought. Since the autonomous art is increasingly becoming a useful art and the corporations have a more prominent right, the unlimited support of useful art is the inevitable contemporary paradox. Presenting the political discourse of contemporary art and presenting it as political representation is about to ensure the existence of the missing. Art is trying to provide this as a mission in the regulation of motivated social perception. No matter what ideological structure it takes, art must continue to be visible or to make it visible to be visible. Art, like many other cultural-economic concepts, will continue to live by embellishing itself, or it will be part of a fictional struggle.

Keywords: Neoliberalism, Ideology, Corporation, Autonomous Art, Useful Art.

¹ Dr.Öğr.Ü., Kafkas Üniversitesi, firatcalkus@gmail.com

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin düşünce ve ekonomik yapılanması eski yunan geleneği ile başlamaktadır. Bu yapılanma içerisinde birey, toplum ve üretim gibi metaforlar sıklıkla çözümlenmek istenmektedir. Tanımsal zorunluluk ilkesi dâhilinde çözümlenmek istenen kavram mekanizması “ne olmadıklarına” ilişkin açıklamalarla kendini ifade etmektedir.

Liberal yapılanma ya da öngörülerini ve sorunlarını kendi disiplininde bırakarak oluşan liberal ve küreselleşmenin geldiği noktayla ilintili olarak neoliberal yapılanmanın sanatla olan örüntüsünü irdelemek önemlidir. Bu dönüşüm altında yatan temel dinamiklerin neler olduğu, yaratılmak istenen ekonomik yöntemin sanatı adeta yapı-bozumuna uğratan durumundaki belirsizliği ve bu süreçte müdahil olan güç odaklarının nasıl bir toplumsal-dünyasal gerçeklik yaratmak istediklerini bulgulamak gereklidir. Küreselleşmenin yarattığı ya da beslediği sanat algısı kendi özsel dinamiklerinin de göstergesi gibidir. Piyasa ekonomisini baz alan, liberal demokrasiyi savunan bireyin çoğulluğuna inanmayı talep eden ya da dayatan küreselleşme olumlu ve olumsuz tarafların birbiri içerisine yoğunlaşarak geçtiği bir mecra olarak anılmaktadır.

Sosyo-politik yapılanmanın da izlerini bulabileceğimiz sanat algısı küreselleşmeye karşı takındığı tavır göstergelerle belirlenebilir. Sanatın özdeksel yapılanmasına ait argümanlar belli güç mekanizmaları tarafından sabitlenir hale gelmiştir. Neoliberal yaklaşımın gücün tanımı ve uygulaması açısından bakıldığında sanatı kendi güç algısına hizmet edecek şekilde dönüştürme arzusu duymaktadır. Sanatı bu bağlamda ele almak günün ekonomik şartlarını daha yakından görmemizi sağlayacaktır.

Liberalizmden Neoliberalizme Söylemsel Bakış

20. yüzyıl'ın son çeyreğinde kendisinden bahsettiren ekonomik modellenme örneği olarak neoliberalizm kendi koşullarını oluşturmadan önce alt yapısında yer alan liberalizm kavramının açmazlarını yaşamaktadır.

Liberalizm terimi 19. ve 20. yüzyılın başlangıç dönemlerinde ortaya çıkan kendi duruşuna zıt koşulları da içinde barındıran bir yapı olmaktadır. Söz konusu dönemde Batı ve Orta Avrupa'da gelişmelere yol gösteren liberalizm entelektüel bir güç olarak politik yapılanma talebindedir. Her ne kadar karşıt olan bir düşünce ya da ideolojik bir yapı olsa da iki ayrımın üstünde özellikle durmaktadır.

Dönemsel olarak 19. yüzyıl bir yenilenme ve aydınlanmanın yanı sıra gelenekle olan bağı da kurtarma telaşından vazgeçmez. Bu geleneklerden “liberalizm” adından çok daha eski olanı klasik ilkçağ'a kadar geriye uzanır ve İngiliz Whig'lerinin politik doktrinleri olarak 17. yüzyıl'ın sonları ve 18. yüzyıl süresince modern şeklini almıştır. Bu gelenek 19. yüzyıl Avrupa liberalizminin büyük kısmının takip ettiği politik kurumların modelini sağlamıştır. Bununla birlikte, bu kurumlar, Kıta Avrupa'sında Britanya'da hâkim evrimsel anlayışlardan oldukça farklı bir felsefi geleneğin, yani bütün toplumun aklın ilkelerine göre bilinçli bir şekilde yeniden inşa edilmesini isteyen rasyonalist ya da kurucu görüşün ışığı altında yorumlanmışlardır. Bu yaklaşım herkesten çok Rene Descartes tarafından (ayrıca Thomas Hobbes tarafından Britanya'da) geliştirilen yeni bir rasyonalist felsefeden türemiştir ve 18. yüzyıl'da Fransız Aydınlanması filozofları

sayesinde azamî nüfusuna ulaşmıştır. Voltaire ve J. J. Rousseau Fransız Devrimi'nde doruğa ulaşan ve liberalizm'in Kıta Avrupası veya kurucu tipinin kendisinden türediği entelektüel hareketin en etkili şahsiyetleriydiler. Bu akımın esası, genel bir akli tutum, rasyonel bir şekilde haklı çıkarılmayan bütün önyargı ve inançlardan azade olmak ve "rahiplerin ve kralların" otoritesinden kurtuluş için bir talep olarak Britanya geleneğinin aksine, çok fazla belirli bir politik doktrin değildi(Hayek, 2009, s.197-198).

Tarihsel çıkış olarak ele alındıktan sonra liberalizmin birey temelli çıkışı sadece ekonomik niteliğinden öte bireyin inanç, hak ve özgürlüğünün özellikle üstünde durmaktadır. Bunun yanı sıra devlet yapılanmasını ekonomiye müdahale etme düzeyini en alt konumda belirten, bunu yapma edimini de tamamen bireyin tekeline bırakan iktisadi bir yapılanmadır.

Liberal kuram, toplumsal yaşamın temel düzenleyici ilkelerini siyasetin ve genel anlamda siyasal-kuramsal tartışmanın dışına çıkmayı hedefler. Bu temel ilkeler bütünü, Thomas Pogge'nin ifadesiyle, " kendisine yönelik ahlaki bağlılığı son derece yüksek bir sistem" talep ederler ve bizatihi düzenledikleri siyasal alanda süregiden rekabete konu edilmezler(Denli, 2011, s.176).

Bireye endeksli liberal yapı toplumsal örgütlenmeyi bertaraf ederek bireylerin diğer bireylerle karşılaştıklarında uyacağı normlar üzerinde kurguyu oluşturur. Liberal felsefecilere göre, maddi olsun manevi olsun her kişinin kendi amaçları vardır ve bu amaçlar başkalarınınkiyle doğal olarak uyum içinde olmadığında bireylerin amaçları uğruna neleri yapabilecekleri ile başkalarının amaçlarını hangi bakımlardan göz önüne almaları gerektiğini belirleyen kurallar belirlenmelidir(Güçlü, Uzun, Yolsal: 2008, s.890).

Süreci daraltmak adına modernitenin küreselleştirici yönünü ele almak daha doğru olacaktır. Sonuçta modernitenin geleneksele karşı çıkarak ulus-devlet bilincini oturtmak istemesi, aydınlanma ve rasyonalizmin yanı sıra örgütlü kapitalizmin yayılmasında da hizmet etmiştir. Değer dizgesi ve yaşam biçimlerini köklü bir değişimden geçiren modernite yerini post-modernizme ve küreselleşmeye bırakarak birçok sorunun da cevaplanması gerekliliğini doğurmaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte her şey eski anlamını, değerini ve etkisini yitirmekte, dünyamız özellikle uluslararası ilişkiler, ulus-devletler, kapitalizm ve ideolojiler açısından radikal değişikliklere maruz kalmakta, söz konusu olgu ve süreçler yerlerini yeni dinamiklere bırakmaktadır. Onun için küreselleşmeyi, kendi içinde bütünlüklü bir yapı sergileyen ve yarattığı sonuçlar açısından homojen değerler sunan bir dönem olarak değil, farklı ekonomik, politik ve kültürel görüngeler ve çoklu sistemler içeren karmaşık bir süreç ve betimleyici bir kavram olarak görmek/okumak gerekir(Duman, 2011, s.672).

Küreselleşme kendine uyumlu bir ekonomik-politik(neo-liberal) düzenini 80'ler ile birlikte iyiden iyiye hissettirmiştir. Çelişkili olguların birlikteliği devam etmiş bunun yanı sıra liberal ve muhafazakâr değerleri içinde barındıran siyasetle yeni bir dünya düzeni yaratmanın peşine düşmüştür.

Neoliberal Süreçte Bir Paradoks Olarak Sanat

Gerek liberal düşünce gerekse neoliberal kuram düşünsel anlamda en önemli tartışmasını demokrasi ve özgürlük kavramları üzerinden gerçekleştirir. Tartışmanın sosyalist vb. kolektivist bir pozisyonla değil de müzakereci ve katılımcı demokrati ile yürütülmek istenmesi neoliberalizm iddialarının incelikli ayrıntılar olarak ele alınmasını sağlamıştır.

“Hiçbir alternatifi yok” (“*There is no alternative*”, TINA Sendromu, Margaret Thatcher) sloganıyla müjdelenen neoliberalizmin politik eylem stratejisi üç direngiye dayanmaktaydı. Bu direngilerden ilki egemen düzeni ve bu düzeni yansıtan politik iradeyi, eleştirel sorgulamalara ve muhalif hareketlere karşı seçeneksiz model olarak göstermekti. İkincisi kamuoyuna, toplumsal gruplar arasında ayrım çizgilerinin ve dışlamaların olmadığı ve politik adaletsizliklere izin verilmeyeceği kanaatini yerleştirmekti. Sonuncusu ise uzlaşya dayandığı iddia edilen politikaların farklı pratikler ve düzenlemeler aracılığıyla çözüldüğü iddiasını dile getirerek ve buna dayanarak her tür protestoyu yasadışı ilan etmekte. Söz konusu politik eylem stratejileri için yaratılacak hakikatlerin dayanağının bilimsel bilgi ve uzmanlık, yönteminin ise “örgütlülük” olması neoliberal devleti bu alanın en büyük “işvereni”, “müşterisi” ve bazen de “düzenleyicisi” konumuna getirmiştir (Keskin, 2016, s.86).

Artun (2016) modern siyasetin dağılmasının etkenlerinden biri olarak Ali Akay’ın şu tespitine atıf yapmaktadır. Devletlerin yerini küresel şirketlere bırakması. Yani siyaset şirketleşiyor ve özelleşiyor. Yasama, yargı ve yürütme erkleri sermayeye devrediliyor. Örneğin yıllardır, Pasifik Okyanusu’nun iki yakasına dağılmış on bir ülkenin şirketleriyle ABD’nin korporasyonları, gizli gizli, ekonomi başta olmak üzere, birçok siyasal, toplumsal konuda devletlerin yetkilerini şirketlere devreden bir proje üzerinde çalışıyor: Pasifik Ötesi Ortaklık Anlaşması.

Modern temsili demokrasinin kendisini hiçleştirerek ortaya koyduğu modelin neoliberal bir sistem olduğu aşikârdır. Devletler ortaklığının ya da işbirliklerinin terkedilerek sermaye ortaklığına dayanan sistem, kendi kültür ve sanat modelini de meşru kılmak zorundadır. Bu noktada sanatın (tarihsel anlamda) özerk olarak kendi kimliğindeki yolculuğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Kendi ortamından yola çıkarak yeni şeyler yaratmaya yönelen ve kendi kendini arayışına bir yanıt olsun diye eserinde kendi benliğini dile getiren sanat, demokratik yapılanma içerisinde kendisini özgür kılan bir eylemdir.

Sanat ve kültür postmodernizmle birlikte toplumsal, siyasi ve ekonomik süreçlerin merkezine taşınmıştır ve çalışmanın, üretimin, tüketimin, özelliğın ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Neoliberalizm koşulları altındaysa özelde sanat genelde kültür ve yaratıcılık, üretimde ve tüketimde egemen bir rol oynamanın dışında, dengeleme ve iyileştirme araçları olarak etkin biçimde kullanılmaktadır. Neoliberalizmle birlikte sanata verilen devlet desteği azalırken, özerk sanatın tam tersi olan “faydalı sanat” a ağırlık veren şirket sponsorluğu hâkimiyet kazandı (Emmehainz, 2016).

Kübalı aktivist sanatçı Tania Bruguera’nın faydalı sanatın ne olduğuna ilişkin düşüncesi şöyledir; “Faydalı Sanat yeni bir şey değildir. Belki böyle adlandırılmayabilirdi, belki sanat dünyasında ana akım değildi ama siyasetle ve toplumsal meselelerle uğraşan sanatçılar için bir biçimde doğal bir izlek haline gelmiş bir

pratikti. Sanatın demokratikleşme üzerine etkisini Fransız Devrimini göz ardı etmeden ele almak gerekirse sanatın belirli alanlardan çıkarak hayatın içerisine dâhil edilmesi gerekliliği önemli bir ayrıntıdır”(http://www.sanatatak.com)

Baskıcı politik bağlamlarda söylenmesi gerekenleri doğrudan söylememek için metaforlar oluşturmayı öğrenen sanatçı ve birer kod haline gelen insani hisleri bir şekilde aktarmaktan vazgeçmemektedir. İnsanın metalaşması ve bu ağırlığı hissetmeden hayatına devam etmesi için temel duygularından arındırılmak istenmektedir. Bireysel anlamda devlet ve şirket endeksli mekanizmaların kendi düzeni içinde yarattığı dayatmalara karşı bir çıkış arayan sanatçı özne olma durumunu yeniden sağlamanın peşindedir.



Resim 1. Tania Bruguera, Displacement, 1998-1999

Faydalı sanat algısının temsil edilenle olan bağı neoliberal kuram içerisinde nasıl okunması gerektiğine ilişkin açıklamalar sanat olanın estetik ya da politik olmasıyla alakalıdır. Temsil ile yakından ilişkili bu iki kavram, temsil edilmek istenenin iyice silikleştiğinin göstergeleri olarak kabul edilebilir. Bu durum ister istemez politik temsil ve estetik temsil arasındaki uçurumu görünür kılmaktadır.

Politik söylemi yaratma amacıyla olan örgütlenmeler ki dünyanın dört bir yanında hâlihazırda devam eden bir durum olarak iktidar, küratörler ve müze yöneticileri (yönetim kurulu üyeleri de olabilir) sanat eserlerini seçmekte, bunları belli etkinliklerin ve toplumsal olayların bağlamına yerleştirmekte ve böylece kamusal düşüncenin sınırlarını çizerek sanatın özerk konumuna müdahale edebilmektedirler.

Sanatın politikleşerek sesini yükseltmek istemesinin kaynağı kendisine dönme telaşındandır. Gücü elinde tutan şirketlerin dayatması ya da kendine hizmet ettirmek istemesi düşünsel anlamda muhalifliği praksis (eylemsellik anlamında) boyutuna taşımaktadır. İlk zirvesini 1999 yılında Berlin'de yapan 20'ler Grubu (G20), dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan ülke liderleri ile AB temsilcisini bir araya getiren uluslararası bir oluşumdur. Bununla birlikte, hem ulusal hem de uluslararası alanda bazı değişimlerin yaşanmasına neden olabilecek düzeyde etkili kararlar da alabilmiştir. 2017

yılında Almanya’da yapılan etkinlikte protestoların temel düşüncesi, yürütülen politikaların sadece kendi kapital gücünü arttırmaya yönelik olduğu yönündedir.



Resim 2. G20 Zirve Karşıtı Protesto, Hamburg, Almanya

Gregory Sholette’ye göre, şirketlerin sanat alanındaki etkisi, kamusal kültürel sermayenin özel ekonomik sermayeye dönüşmesine yol açtı: Devletin sanatı desteklemesinin altında, kültürün ulusal bir mal varlığı olduğu fikri yatıyordu; bugün devletin bu işlevini ele geçirerek sanat sergilerine karar veren ve sponsor olan, sanat ödülleri dağıtan, koleksiyon oluşturan şirketler, kamusal meseleler üzerinde kendi bakış açılarını yayıyor ve artı-değer yaratıyorlar(Emmehainz, 2016).

Kültürü özelleştirme noktasında neoliberal reformlar, sanat ürünlerini faydalı olması boyutuyla kendi yanına çekmekte ve bu durumu da “toplumun esenliği” gibi göstererek sanatı romantik anlamda ki durumundan koparmaktadır. Sanatın işlevselliği olarak görebileceğimiz bu tutum hakikatle yüzleştirme noktasında kendisinden uzaklaşmaktadır. Sanatın fayda kısmında estetik haz çıkarmadan öte bu model sanatı sunan şirketler veya özel şahıslar gerçek ekonomik koşulları ya da devlet- şirket ilişkilerini görünmez kılmakta fayda sağladığı ölçüde var olmaktadır.

Hayatla birlikte sanat da finansallaşüyor. Bienal, fuar, galeri, dergi ve her türlü sanat ortamı finans şirketlerinin denetimine giriyor. Ama sanatın finansallaşmasında en köklü olay, sanatın senete dönüşmesi. Fuarların sponsorları olarak karşımıza çıkan özel bankacılık kurumlarında spekülasyon bir değer olarak alınıp satılması. Ama bu asıl müzayedeler aracılığıyla örgütleniyor. Günümüzde sanat piyasasının yarısından fazlası müzayede şirketlerinin eline geçti. Müzayedelerin bu yükselişle sanat da, Baudrillard’ın sözleriyle, “ideal bir müzayede nesnesine dönüşür(Artun, 2016, s. VII).

1744 yılından beri koleksiyoncular için önemli bir nokta olan Sotheby’s yakın dönemde yaşanan provokatif bir etkinlikle kendisini yine duyurmuştur. Ünlü duvar resmi sanatçısı Banksy’nin “Kırmızı Balonlu Kız” adlı eseri Londra’daki Sotheby’s müzayede evinde fahiş bir rakama satılmasının hemen ardından gizlenmiş kâğıt imha makinesi vasıtasıyla kendini yok etmiştir. Yaratıcı dürtü olarak yok etme etkinliğini Banksy’nin küreselleşmeye, şirketleşmeye karşı bir tavrı olarak değerlendirilse de

makineden geçen eserin başka bir öznelliğe kavuşarak satıldığı rakamdan daha fazla ettiği inancındaki söylentiler de artmıştır. Sonunda sanat, özerkleşmek isterken neyin karşısında örgütleniyorsa yine karşıtları tarafından tüketilmektedir.



Resim 3. Banksy, Girl With Balloon, 2018

Sanatın özerkliğini tartışmanın ya da yeniden var etmenin anlamsızlığı sanatın sonu üzerine iddiaları gözden geçirdikçe daha anlaşılır olacaktır. Neoliberal dünya düzeni koşullarında belki aslolan sanatın bir politik strateji olarak özerkliğidir: sanatın ne meşrulaştırmaya ne faydalı olmaya ihtiyacı olması, ne dekorasyona ne "l'art pour l'art"(sanat için sanat) dönüşmeye teslim olması anlamında(Emmehainz, 2016).

Sanatı üretimsel bir mekanizma olarak görülmesi halinde bile sadece mutlu ve müreffeh zamanlara aitmiş gibi gösteremeyiz. İki dünya savaşı arasında üretilen ve muazzam bir çeşitliliğe, sayısız yaratıcı sıçramaya sahip sanat yapıtları bunun kanıtıdır. Hangi coğrafyadan üretiliyorsa üretilsin sanat eseri toplumsal bir belge niteliği taşıdığı sürece dolaylı veya dolaysız o günün yaşam şartlarını izleyiciye sunacaktır.

Anlaşılması gereken şu ki sanat özerkliğini kaybetmiştir denilebilir. Ama başka anlamlarda kendini yeniden üretmektedir. Sanatı artık içsel dinamikleri şekillendirmese de direnişsel söylemlerin kendisi, sanat duygusunu alımlayana gayet net aktarmaktadır.

KAYNAKÇA

- Artun, A. (2016). Modernliğin Parçalanması ve Çağdaş Sanat. *Sanat Yazıları*. 35,(2).
- Bilim ve Sanat (2008).Felsefe Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayını
- Denli, Ö. (2011). Liberal Düşünce Topluluğu veya Bir Paradoks Olarak Siyaset Arayışı. *Doğu Batı*, 14, (57).
- Duman, M. Z. (2011). Neo-liberal Küreselleşmenin Zaferi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8, (1).
- Emmelhainz, I. (2016).*Neoliberal Sanatın Özerkliği*. <http://www.e-skop.com/skopbulten/neoliberalizm-ve-sanatin-ozerkligi/2889> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 02.01.2018)
- Keskin, F.(2016). Politikada Hakikat ve Yalan Anlatısı: Neoliberal Dönemde İknanın Akılcılaştırılmasının Üretim ve Sunum Biçimleri.*İlef Dergisi*, 3, (2).
- VonHayek, F.A. (2009). Liberal Düşünce. (Ü. Çetin, çev.)Ankara:Liberte Yayınları.

İnternet Kaynakçası

<http://www.sanataak.com/view/yararli-sanat-ofisinin-ilham-kaynagi-yararli-sanat-nedir>

Resim Kaynakçası

- Resim 1.** Tania Bruguera, Displacement, 1998-1999, Erişim linki: <http://www.taniabruquera.com/cms/104-0-Displacement.htm> (Erişim Tarihi:21.12.2018).
- Resim 2.** G20 Zirve Karşıtı Protesto, Hamburg, Almanya, Erişim linki: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40517948> (Erişim Tarihi:21.01.2019).
- Resim 3.** Banksy, Girl With Balloon, 2018, Erişim linki: <https://www.globalresearch.ca/the-tyranny-of-fashion-shredding-banksy/5657115> (Erişim Tarihi:26.01.2019).